

Egyház és állam az új Spanyolországban

RÓNAI ZOLTÁN

1924-ben született Újpesten. Húsz éves kora óta külföldön él. Egyetemi tanulmányait Salzburgban és Madridban végezte. Író, műfordító. Legutóbbi írását 1996. 7. számunkban közzeltük.

A katolikus vallás és az egyház mindig nagy szerepet játszott Spanyolországban és jelentős befolyást gyakorolt életére, ez pedig olyan egyéniségeket adott az egyháznak, mint a rendalapító Szent Domonkos, Loyolai Szent Ignác és Kalazanci Szent József, valamint a misztikus Avilai Szent Teréz és Keresztes Szent János. Az 1812-es liberális alkotmány is kijelentette, hogy az ország vallása a katolikus, „és mindig az is lesz”. Ez azonban nem akadályozott meg — vagy talán bizonyos fokig meg is magyaráz — olyan kirobbanásokat, mint a madridi kolostorok felgyújtása 1834-ben és az 1909-es barcelonai „tragikus hét”. Mindenre feltette azonban a koronát 1936-37-ben, a polgárháború alatt a „köztársasági” vagy „vörös” zónában folyt üldözés, melynek 6.832 pap, szerzetes, apáca és papnövendék esett áldozatául. Közülük többet II. János Pál pápa boldoggá is avatott.

Így érthető, hogy a spanyol püspöki kar Gomá bíboros, prímás kezdeményezésére 1937-ben a „nemzeti hadsereg” harcát „kereszteshadjárattá” minősítette, annak kedvező kimenetelét „felszabadításnak” tekintette, s az egyház a győztes, nem demokratikus rendszert messzemenően támogatta. Viszont ez az elméletileg „nemzeti mozgalmon” alapuló rendszer többek között éppen abban különbözött a német nemzeti szocializmustól és az olasz faszizmustól, hogy kifejezetten elismerte az egyház tanító küldetését hit és erkölcs dolgában, ha alkalomadtán cenzúrázták is a pápai megnyilatkozásokat, például 1950-ben XII. Piusz szavait a közvéleményről és szólásszabadságról. Végredeleltében Franco tábornok is „az egyház hű fiának” vallotta magát. Az egyház tekintélye abban is kifejezésre jutott, hogy a hármás régenstanács egyik tagja a rangidős érsek volt.

A rendszerváltozás után

A rendszerváltozás lényegesen módosította az egyház helyzetét. Az 1978-as alkotmánnyal a katolikus vallás megszűnt államvallás lenni; a 16. paragrafus leszögezi az állam nem felekezeti, ezen a téren semleges voltát. Ugyanakkor azonban elismeri az egyház történelmi szerepét, és szentesíti a vele való együttműködést. Az egyház megtartja egyes kiváltságait, mint az adómentesség, és az állam anyagi támogatását élvezi, amíg nem tudja fedezni saját költségeit.

Ezzel szemben a katolikus hit- és erkölcsstan a közoktatásban már nem kötelező tantárgy — régebben az volt az egyetemen is —, a tisztí állományú tábori lelkészek helyére „vallási szolgálat” lép, a fegyveres erők aktusai alkalmából mondott miséken a rész-

vétel nem kötelező, a fegyintézeti lelkészek pedig már nem állami alkalmazottak.

Éveken keresztül az állam — értsd: a szocialista kormányzat — és az egyházi vezetés közötti viszony meglehetősen hűvös volt, de javulás állott be, amikor 1993 elején a püspöki kar elnökévé a „haladó” és „párbeszédre kész” hírben álló Elfas Yanes zaragozai érseket választották. Néhány hónappal később az új madridi székesegyháznak a pápa által történt felszentelésén a kormány tagjai is megjelentek. A márciusi választások eredménye további javulást helyez kilátásba.

Vitás kérdések

Bizonyára a hitoktatás kérdése a legfontosabb. Ezt minden állami iskolában biztosítják, a részvétel azonban önkéntes. Vita tárgyát képezi, hogy kínáljanak-e helyette mást, és ha igen, mit. Jelenleg a korábbi, középuniós kormányzattal kötött megállapodás értelmében az általános iskolákban a hittanra nem járóknak etika órát adnak, de javasolták felügyelet alatti tanulóóra bevezetését is, míg mások az órarenden kívüli hitoktatás mellett kardoskodnak. Középiskolai fokon szóba került „vallási kultúra” tanítása, melyben ismertetnék a különböző vallások tanait és kulturális kihatását. Leginkább azonban az kavarta fel a kedélyeket, hogy a szocialista közoktatási miniszter rendelete szerint a hittanból szerzett jegynek nem lesz akadémiai értéke, vagyis nem veszik figyelembe az egyetemi felvételnél fontos átlagosztályzat kiszámításánál. Ez hátrányos a hittan tanulóinak számára, de ellentétben áll a Szentszékkal kötött 1979-es megállapodással is, hogy a hit- és erkölcsstan fő tantárgy marad. A gimnáziumi tanárok pedig kijelentették, hogy nem hajlandók „vallási kultúrát” tanítani, ha osztályzata nem számít. A püspöki kar ezekben a kérdésekben az eljárást a Katolikus Szülők Szövetségének engedte át.

A hitoktatás ügye

Megoldásra vár azonban az általános iskolai hitoktatók ügye is. Helyzetük kényes, mert anyagi okokból sem az egyház, sem az állam nem akar munkaadóként fellépni. Szerény fizetésük óradíj jellegű, szünidőben és az óra elmaradása esetén nem kapják, és nincsenek biztosítva. Ilyen körülmények között főleg olyan pedagógusok vállalkoznak rá — rövid tanfolyam és alkalmassági vizsga után —, akik más állást nem találtak, s mihelyt lehet, fel is hagynak ezzel a tevékenységgel. Ez is hozzájárul, hogy az iskolás ifjúság vallási ismeretei nagyon hiányosak, ami például a történelemtanulásnál is megnyilvánul.

Természetesen más a helyzet az egyházi és szerzetesi iskolákban, melyek mind számukat, mind magas színvonalukat tekintve ma is fontos szerepet játszanak a közoktatásban. Az 1994-95-ös tanévben a 2.916 iskolának több mint másfél millió tanulója volt. (Ehhez járul még 195 egyetemi kar és főiskola 115.000 hallgatóval.)

Az egyház finanszírozása

A másik fontos kérdés az egyház finanszírozása. Egy átmenetinek szánt szabályozás szerint az adófizető eldöntheti, jövedelmi adójának 0,52%-át a katolikus egyház támogatására vagy más

szociális célra akarja-e fordítani. Az utóbbi esetben a szociális ügyek minisztériuma rendelkezik vele, akárcsak azokéval, akik nem nyilatkoznak. 1993-ban — ez az utolsó, rendelkezésre álló adat (1987) — az adófizetők 42%-a óhajtotta az egyházat támogatni a bevezetés évének 35%-ával szemben. Ezt a köznyelvben tévesen „egyházi adónak” nevezett hányadot szeretné az egyház 1%-ra emelni. Az összeget azután az állam ki is egészíti, s így az egyház 1995-ben 18,9 milliárd pesetát kapott, ami az előző évekhez viszonyítva az állami hozzájárulás 3,5%-os emelkedését jelentette. Mindenesetre a püspöki kar főtitkára hangsúlyozta, hogy az egyház az önfinanszírozás útján halad: az összköltségvetésnek csak jó egynegyedét kapja az államtól. Erről azonban nem mond le. A többi közvetlenül a hívektől származik rendszeres hozzájárulás, illetve meghatározott célú gyűjtések (szemináriumok, Karitás, missziók) formájában. Itt az a cél, hogy a rendszeres hozzájárulást a jövedelmi adóból le lehessen vonni.

Az egyház és az állam viszonyára kihatottak olyan kérdések is, mint az 1993-as szocialista választási programba felvett új abortusztörvény, mely bővítette volna a terhességmegszakítás lehetőségét. A tervezet benyújtására azonban nem került sor, s belátható időn belül nem is valószínű. Ez áll a szellemi fogyatékosok sterilizálására is, mely a püspökök nyilatkozata szerint összeférhetetlen az emberi méltósággal, és sérti a testi épség jogát.

A közelmúlt politikai és gazdasági botrányaival kapcsolatban Yanes érsek hangsúlyozta, hogy az egyház nem támogat egy pártot sem, és nem kormányváltozást, hanem erkölcsi megújulást szorgalmaz mind a közéletben, mind a magánéletben. A korrupció elleni harcban nem lehet mindent a törvényhozástól és a törvényszékektől elvárni; az egész társadalomban szükség van új erkölcsi légkörre. A hatalom gyakorlását szigorúbban kell ellenőrizni, a politikusok megbízatását pedig időben korlátozni. Fontos feladatokként jelölte meg munkaalkalmak teremtését, a család támogatását, a még meg nem született élet védelmét, a rászorultakkal és a bevándorlókkal való törődést, a fejlődés és a béke szolgálatát, valamint azt, hogy a politikusok csak beváltható ígéreteket tegyenek.

A számok tükrében

A hatvanhét spanyol egyházmegyében kereken 20.000 világi pap működik, a papnövendékek száma pedig évek óta 1.900 körül mozog. A papság átlagos életkora 57 év. Ha az irányzat nem változik, 2015-ig csökken majd a papok száma. Van továbbá 14.700 fogadalmas szerzetes — ebből 8.900 pap — és 65.000 apáca, ebből 14.500 klauzúrás, ami az egész világon élők 20%-át jelenti.

Rendkívül érdekesek a hívőkre vonatkozó adatok. A püspöki kar megbízásaiból végzett felmérés szerint a 39 millió spanyol 90%-a tekinti magát katolikusnak, a maradék 10%-on kis protestáns közösségek, szekták, mohamedánok és izraeliták osztoznak a felekezeten kívüliekkel és agnosztikusokkal. A katolikusoknak azonban csak 23%-a tesz mindig eleget vallási kötelezettségeinek

A spanyolok vallásossága

(mishallgatás, böjt stb.), „majdnem mindig” 11%-a, „alkalomszerűen” 20%-a, soha 43%-a.

Összehasonlítható adatokkal az állami vezetés alatt álló Szociológiai Kutatóközpont szolgált *Vallás és társadalom Spanyolországban* című tanulmányában (1994). Míg 1965-ben a spanyolok 83%-a állította, hogy „valamilyen mértékben” gyakorolja vallását, jó negyedszázaddal később ezt 53%-a tette, amivel „a spanyolok vallásossága az európai átlag szintjére süllyedt”. Ez az érték 1% elhajlásnál meg is felel a fenti „mindig”, „majdnem mindig” és „alkalomszerűen” összegének. Az utóbbi azonban a valóságban lényegesen nagyobb és a „soha” kisebb méretű: országos viszonylatban ugyanis a párok 80%-a köt egyházi házasságot, az újszülöttek több mint 90%-át megkeresztelik, és 80%-nál magasabb a Spanyolországban fényesen megünnepelt elsőáldozások száma.

Amando de Miguel szociológus mindezzel kapcsolatban meg is állapította: „A vallásgyakorlás csökkenése nem jelenti, hogy nem fejlődött volna ki egy személyes, egyéni vallásosság. Sokan lelkiismeretükben katolikusnak érzik magukat, még ha egyes konkrét kérdésekben — mint a fogamzásgátló szerek használata — saját szempontokat is követnek, és nem sokat törődnek az egyházi előjárók véleményével”. (Hadd jegyezzük meg, hogy születési arányszámban Spanyolország és Olaszország jelenleg a világon az utolsó két helyet foglalja el.)

Vannak azonban más, a fenti fejlemények láttán meglepő tények is. Madridban például a spanyol népi vallásosságra oly jellemző nagyheti körmenetek résztvevőinek, a rendező testvéreletek tagjainak a száma öt év alatt majdnem megkétszereződött, a passió jeleneteit ábrázoló szobrokkal tartott körmeneteké pedig háromszorosára emelkedett. Országszerte szaporodnak a betlehemes és passiójátékok is. Még egy apróság: a televízióban hetente meggyőződhet arról az ember, hogy sok labdarúgó a pályára lépéskor, a bíró pedig a jelt adó első fütty előtt keresztet vet.

Az említett tények megítélése korántsem egybehangzó. A szigorú álláspont képviselői az „alkalomszerű” gyakorlatban a vallásosság „elfajulását” látják, számukra az egyházi esküvő, az elsőáldozás és a gyászmisén való részvétel inkább társadalmi, mint vallási erény, a keresztvetés a pályán pedig majdnem babonás. Mások szerint viszont legalább így kapcsolatban maradnak az egyházzal, illetve hitüket, ha csak egy kis gesztussal is, de megvallják, s hogy misére csak azok járnak, akik annak valóban szükségét érzik, és nem a környezetre való tekintettel akarnak csupán vallási kötelezettségeiknek „eleget tenni”.

A valóság megint sokkal bonyolultabb, mint első pillantásra gondolná az ember. Talán erre is alkalmazhatók Keresztes Szent János sorai Takács Zsuzsa fordításában:

*Csak tudásunk, mely tudatlan,
tudja azt, mi tudhatatlan.*